

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА
ФАКУЛЬТЕТ ІСТОРІЇ ТА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ

К. І. Мєлєкєсцев

Плани семінарських і практичних занять з дисципліни
СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Для здобувачів освіти спеціальності 032 / В9 Історія та археологія
освітньої програми «Історія та археологія»

Електронне видання

Вінниця
2025

УДК 930.2(072)

М 473

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету
історії та міжнародних відносин ДонНУ імені Василя Стуса
(протокол № 4 від 19.02.2025)*

Автор:

Кирило Ігорович МЄЛЄКЄСЦЕВ, канд. іст. наук, доцент, старший викладач кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Рецензенти:

Надія Романівна ТЕМІРОВА, д-р іст. наук, професор, в. о. зав. кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса;

Євгенія Олександрівна ПШЕМИЦЬКА, канд. іст. наук, ст. викл. кафедри історії та археології Донецького національного університету імені Василя Стуса.

Мелекєсцев К. І.

М 473 Плани семінарських і практичних занять з дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни» для здобувачів освіти спеціальності 032 / В9 Історія та археологія ОП «Історія та археологія». Вид. 2-ге, випр. і доп. Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2025. 28 с.

Плани семінарських та практичних занять з дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни» містять порівняльну таблицю розподілу лекційних та практичних занять у структурі дисципліни, проблемні питання та інші завдання, переліки джерел та літератури до кожного семінару.

Семінарські заняття комбінують як репродуктивну роботу, закріплюючи лекційний матеріал, так і складні завдання, що вимагають науково-пошукової роботи задля правильного виконання. Практичні заняття враховують потреби студентства у розвитку конкретних навичок роботи з джерелами, які розглядаються спеціальними історичними дисциплінами.

Викладені плани семінарських та практичних занять відповідають потребам предмета «Спеціальні історичні дисципліни» та призначені для здобувачів освіти спеціальності 032 / В9 Історія та археологія освітньої програми «Історія та археологія».

УДК 930.2(072)

© Мелекєсцев К. І., 2025

© ДонНУ імені Василя Стуса, 2025

ЗМІСТ

Передмова	4
1. Характеристика дисципліни.....	5
1.1. Компетентності та результати навчання.....	5
1.2. Таблиця розподілу годин між семінарськими та лекційними заняттями	7
2. Семінарські та практичні заняття студентів денної форми навчання	11
2.1. Семінарські заняття з тем «Спеціальні історичні дисципліни: бібліографія, історична метрологія та хронологія».....	11
2.2. Практичні заняття з тем «Спеціальні історичні дисципліни: бібліографія, історична метрологія та хронологія».....	14
2.3. Семінарські заняття з тем «Спеціальні історичні дисципліни: палеографія, архівознавство».....	15
2.4. Практичні заняття з теми «Спеціальні історичні дисципліни: геральдика»	20
3. Семінарські та практичні заняття студентів заочної форми навчання.....	22
3.1. Семінарські заняття студентів заочної форми навчання	22
3.2. Практичні заняття.....	26

ПЕРЕДМОВА

Предмет «Спеціальні історичні дисципліни» є одним із центральних, ключових для освітньої програми «Історія та археологія». Викладання цього курсу – велика відповідальність, яка вимагає ретельного вивчення матеріалів попередників. На щастя, факультет історії та міжнародних відносин Донецького національного університету імені Василя Стуса за довгий час сформував певні традиції викладання «Спеціальних історичних дисциплін», тож основним завданням було врахувати та переосмислити надбання попередників, а також оновити матеріали дисципліни з огляду на результати сучасних досліджень «допоміжних наук історії» у країнах Заходу.

Запропоновані нововведення стосуються окремих тем середньовічної доби, нових тенденцій у дослідженнях метрології та хронології, новітніх поглядів на певні пам'ятки палеографії і ксилографії. Самостійна робота студентства з геральдики виражається в окремих практичних завданнях, які будуть представлені у майбутній публікації ширших методичних рекомендацій з предмета. Завдання семестру 2(4) були складені відповідно до умов дистанційного навчання через епідемію COVID-19. Акцент на можливості альтернативної денній формі навчання (онлайн та змішаної) став у нагоді під час підготовки студентства в умовах повномасштабної війни.

Розробка практичних занять виконувалася зі врахуванням наявних матеріалів у бібліотеці в корпусі ДонНУ на вул. Грушевського, 2 задля полегшення роботи студентів факультету. Це стало особливо актуальним для практичного використання студентами знань, набутих із дисципліни «Бібліографія», що характеризується здебільшого теоретичним навантаженням. Нові заняття за досвідом проведення ефективно показують студентам практичні сторони бібліографії, бібліотекознавства, метрології, палеографії. Особливо корисне для здобувачів освіти знайомство з бібліографічними покажчиками, вивчення додаткових параметрів онлайн-пошуку, практика розрізнення та складання бібліографічних описів за різними стандартами й вимогами. Так само студенти тренувалися переводити дати «від створення світу» на сучасну систему літочислення, аршини – в метри, милі – в кілометри тощо. У процесі знайомства з історичною метрологією та хронологією обговорювалися корисні сучасні довідники зі спеціальних історичних дисциплін, а також калькулятори на допомогу дослідникам метрології онлайн.

У другому виданні семінарські та практичні завдання розширено із залученням більшої кількості іномовних джерел, особливо таких, які студенти можуть знайти в мережі Інтернет. Оновлені компетентності і результати навчання. За протестованою в аудиторному форматі логікою навчального процесу питання архівознавства розглядаються перед вивченням палеографії та геральдики.

1. ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЦИПЛІНИ

1.1. КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Мета навчальної дисципліни «Спеціальні історичні дисципліни» – формування наукового уявлення про історичну бібліографію, метрологію і хронологію, геральдику і генеалогію, архівознавство та палеографію, виявлення інформативних можливостей дисциплін для здійснення зовнішньої і внутрішньої критики історичних джерел.

У межах дисципліни опрацьовується чотири змістовні модулі на десять тем, які розкривають зміст історичної бібліографії, метрології, хронології, архівознавства, палеографії, геральдики, генеалогії та інших спеціальних історичних дисциплін.

Вивчення навчальної дисципліни передбачає формування та розвиток у студентів компетентностей і програмних результатів навчання відповідно до освітньої програми спеціальності 032 Історія та археологія.

Інтегральна компетентність (ІК)

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми історії та археології у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає застосування теорій і методів гуманітарних та соціальних наук та характеризується комплексністю і невизначеністю умов.

Загальні компетентності (ЗК):

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу (ЗК–3).
2. Здатність спілкуватися іноземною мовою (ЗК–5).
3. Здатність до пошуку та аналізу інформації з різних джерел (ЗК–6).
4. Здатність застосовувати знання в практичних ситуаціях (ЗК–8).

Спеціальні компетентності (СК):

1. Здатність використовувати у професійній діяльності наукові праці та інформаційно-довідкові видання (бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи тощо), сучасні інформаційно-пошукові системи (СК–4).

2. Здатність відшуковувати необхідні для освітньої та наукової діяльності історичні джерела (архівні та опубліковані документи, етнографічні, картографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т. п.) (СК–5).

3. Здатність використовувати релевантні методи опрацювання історичних та археологічних джерел, зокрема інструментарій спеціальних історичних дисциплін, а також сучасні інформаційні технології для обробки історичних даних (СК–6).

4. Здатність використовувати фахові знання та професійні навички для виявлення, охорони та популяризації історико-культурної спадщини (СК–7).

5. Здатність працювати з історичними текстами і документами, коментувати, анотувати їх відповідно до певних критеріїв; презентувати і обговорювати результати наукових досліджень (СК–9).

6. Здатність вільно оперувати спеціальною термінологією (СК–10).

7. Здатність робити відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів, організовувати археографічну діяльність, роботу в архівах та музеях, державних наукових та науково-дослідних установах у відповідності з прийнятими правилами та нормами (СК–12).

Результати навчання

1. Розуміти контекст і причини відповідних історичних подій та використовувати ці знання у професійній діяльності (ПРН–2).

2. Знати основні підходи до вивчення вітчизняної та світової історії, принципи і методи історичного пізнання, основні типи і види історичних джерел (ПРН–3).

3. Володіти понятійно-категоріальним апаратом історичної науки, професійно оперувати науковими термінами, прийнятими у фаховому середовищі (ПРН–4).

4. Вміти працювати з письмовими, речовими, етнографічними, усними, архівними та іншими історичними джерелами (ПРН–5).

5. Виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі, аналізувати суспільні процеси в історії України у контексті європейської та світової історії (ПРН–6).

6. Брати участь у плануванні та виконанні наукових досліджень у сфері історії, презентувати результати досліджень, аргументувати висновки (ПРН–8).

7. Мати навички організації практичного вирішення питань історичної пам'яті та охорони матеріальної й нематеріальної культурної спадщини України (ПРН–9).

8. Здійснювати аналіз ситуацій з урахуванням історичного контексту та/або історичних передумов (ПРН–11).

9. Вміти акумулювати та поширювати кращий досвід професійної діяльності, інтегрувати досягнення інших наук для вирішення актуальних проблем історії та археології (ПРН–14).

10. Знати наукові та організаційні аспекти функціонування археологічної, архівної, музейної сфери (ПРН–15).

1.2. ТАБЛИЦЯ РОЗПОДІЛУ ГОДИН МІЖ СЕМІНАРСЬКИМИ ТА ЛЕКЦІЙНИМИ ЗАНЯТТЯМИ

Тиждень	Тема	Форма проведення заняття	Завдання	Кількість годин		Max кількість балів
				Ауд.	СРС	
1	Вступ до СІД. Історія історичної бібліографії. Національна бібліографія	лекція	Вступний контроль	4		
2		лекція	Питання після теми 1	2		
3	Семінар 1–3. Бібліографія	семінарське заняття	Семінарське заняття: обговорення проблемних питань	4		5
				1		
4	Практичне заняття 1. Оформлення бібліографії	практичне заняття	Практичне заняття: усні / письмові відповіді на завдання викладача в роботі з бібліографічними списками	1		5
5	Історико-бібліографічний пошук	лекція	Питання після теми 2	4		
6	Практичне заняття 2. Робота з покажчиками	практичне заняття	Практичне заняття: усні / письмові відповіді на завдання викладача в роботі з бібліографічними покажчиками	2		5
	Самостійна робота 1. Самостійна робота з джерелом (бібліографія)	СРС	Самостійне завдання: аналіз літератури		12	5
	Індивідуальне завдання 1. Візуалізація спеціальних історичних дисциплін	СРС	Індивідуальне завдання: презентація		12	15
7	Модульна контрольна робота 1	МКР	МКР, що складається з тестових питань	1		15
	Історична метрологія: предмет, об'єкт, нарис історії розвитку	лекція	Питання після теми 3	3		
8		лекція	Питання після теми 4	2		
9	Історична хронологія: предмет, завдання, історія. Календарні системи світу	лекція	Питання після теми 5	4		
10				лекція	Питання після теми 6	2
11	Семінар 4–6. Історична метрологія	семінарське заняття	Семінарське заняття: обговорення проблемних питань	2		5
				1		
12				1		
13	Практичне заняття 4. Системи літочислення	практичне заняття	Практичне заняття: усні / письмові відповіді	1		2

Тиждень	Тема	Форма проведення заняття	Завдання	Кількість годин		Max кількість балів
				Ауд.	СРС	
	Семінар 7–9. Історична хронологія	семінарське заняття	Семінарське заняття: обговорення проблемних питань	3		5
	Самостійна робота 2. Самостійна робота з джерелом (хронологія і метрологія)	СРС	Самостійне завдання: аналіз літератури		12	5
	Індивідуальне завдання 2. Візуалізація спеціальних історичних дисциплін	СРС	Індивідуальне завдання: презентація		12	15
14	Модульна контрольна робота 2	МКР	МКР, що складається з тестових питань	0,5		15
	Практичне заняття 5. Тематика за вибором студентства	практичне заняття	Практичне заняття: презентація самостійних робіт	0,5		1
	Генеалогія. Поняття музеєзнавства	лекція	Питання після теми 7	1		
	Залік	залік	Для студентів, які не отримали 60 балів			
Семестр 3	42 ауд. + 48 СРС = 90 годин за семестр	Семестр 3	Заліковий	42	48	100
1 (17)	Основи музеєзнавства та музеології. Музейний фонд, експонат, екскурсія	лекція	Питання після теми 9	4		
2 (18)	Предмет і методологічні засади архівознавства. Національний архівний фонд України	лекція	Питання після теми 10	2		
3 (19)		лекція		4		
4 (20)	Описування архівних документів	лекція	Питання після теми 11	2		
5 (21)				4		
6 (22)	Історія архівної справи: основні періоди та етапи розвитку	лекція	Питання після теми 12	2		
7 (23)	Семінар 11–13. «Архівознавство для самостійного вивчення»	семінарське заняття	Семінарське заняття: обговорення проблемних питань	4		6
8 (24)	Палеографія: предмет, завдання, історія розвитку та сучасний стан	лекція	Питання після теми 13	2		
9 (25)				Семінар 1–2. Походження і розвиток слов'янської та руської писемності	семінарське заняття	Семінарське заняття: обговорення проблемних питань
		Самостійна робота 4. Самостійна робота з джерелом (геральдика)	СРС	Самостійне завдання: аналіз літератури		31

Тиждень	Тема	Форма проведення заняття	Завдання	Кількість годин		Max кількість балів
				Ауд.	СРС	
10 (26)	Модульна контрольна робота 3	МКР	МКР, що складається з тестових питань	1		10
11 (27)	Методологія досліджень у палеографії	лекція	Питання після теми 14	1		
		лекція		2		
12 (28)	Історія геральдики	лекція	Питання після теми 15	2		
				2		
13 (29)	Семінар 3–5. Зовнішні ознаки писемних пам'яток XV–XVII ст.	семінарське заняття	Семінарське заняття: обговорення проблемних питань	4		6
14 (30)	Методологія геральдики. Блазонування	лекція	Питання після теми 16	2		
15 (31)	Семінар 6–7. Зовнішні ознаки писемних пам'яток кінця XVII–XVIII ст.	семінарське заняття	Семінарське заняття: обговорення проблемних питань	2		6
				2		
16 (32)	Практичне використання знань з палеографії, геральдики та генеалогії	лекція	Питання після теми 17	4		
17 (33)	Семінар 8–10. Писемні пам'ятки кінця XVIII–XIX ст.	семінарське заняття	Семінарське заняття: обговорення проблемних питань	2		6
18 (34)				2		
19 (35)	Модульна контрольна робота 4	МКР	МКР, що складається з тестових питань	2		10
	Підведення підсумків семестру	лекція	Презентація самостійних робіт для додаткових балів	2		
	Самостійна робота 4. Самостійна робота з джерелом (палеографія)	СРС	Самостійне завдання: аналіз літератури		31	5
Семестр 4				58	62	60

Загальна кількість годин: денна – 210 заочна – 210
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3 самостійної роботи студента – 4

Денна форма навчання	Заочна форма навчання
Лекції	
66 год	16 год
Практичні, семінарські	
34 год	8 год
Самостійна робота	
110 год	186 год

Дедлайни. Усі завдання, передбачені програмою, мають бути виконані у встановлені терміни. Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку (75 % від можливої максимальної кількості балів за вид роботи). Перескладання модуля відбувається з дозволу завідувача кафедри та деканату за наявності поважних причин.

Усунення заборгованостей у процесі опанування дисципліни відбувається під час консультативних годин викладача, з графіком яких можна ознайомитися на кафедрі історії України та спеціальних галузей історичної науки. Максимальний бал за виконання завдань, які не реалізовані вчасно без поважних причин, знижується на 30 %.

Академічна доброчесність. Учасники освітнього процесу керуються принципами академічної доброчесності, описаної в [Кодексі академічної доброчесності та корпоративної етики ДонНУ імені Василя Стуса](#).

Відвідування. Відвідування занять є обов'язковим компонентом оцінювання. За об'єктивних причин (хвороба, працевлаштування, стажування, інше) частина компонентів навчання можуть відбуватись в онлайн-формі відповідно до затвердженого індивідуального плану.

2. СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ СТУДЕНТІВ ДЕННОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

2.1. Семінарські заняття з тем «БІБЛІОГРАФІЯ, ІСТОРИЧНА МЕТРОЛОГІЯ ТА ХРОНОЛОГІЯ» Семестр 1(3)

Семінар 1–3 Бібліографія

1. Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії.
2. Історія становлення національної бібліографії України.
3. Іван Франко як бібліограф.
4. Бібліографія творів М. Грушевського.
5. Діяльність Київської археографічної комісії (1843–1921).
6. Діяльність Бібліографічного відділу ВУАН у 1920-ті рр.
7. Проблеми, перспективи українського бібліографознавства ХХІ ст.

Література

1. Бабич В. С. Підготовка бібліотечно-бібліографічних кадрів в Україні. *Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку: Матеріали міжвідомчої наук. конф. (12–14 квітня 1994 р.)*. Київ, 1995. С. 18.
2. Бібліометрика української науки. 2025. URL: <https://nbuviar.gov.ua/bpnu/index.php>
3. Бібліотеки та науково-інформаційні центри України. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського: вебпортал*. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libuk.html>
4. Бібліотекознавство і бібліографія України / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. Київ, 1999. Вип. 67: *Бібліографічний показник за II півріччя 2003 р.* / уклад. С. Савченко; наук. кер. Є. К. Бабич. Київ, 2004.
5. Казьмирчук Г., Казьмирчук М. Бібліографія історична. *Спеціальні історичні дисципліни: Довідник: навч. посіб для вищ. навч. закладів*. Київ, 2008.
6. Казьмирчук Г. Д. Історична бібліографія: курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичного факультету. Київ, 2012. 160 с.
7. Українські бібліографи. Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія / ДЗ «НПБУ»; авт.-уклад.: Р. С. Жданова, Н. І. Абдуллаєва, В. О. Кононенко; наук. ред. В. О. Кононенко, Н. Я. Зайченко; відп. ред. Т. І. Вилегжаніна. Київ: НПБУ, 2008. 232 с. URL: https://nlu.org.ua/resources/nashi_vydannya/b-ukrbibliogr_1.pdf

Семінар 4–6

Історична метрологія

1. Основні етапи розвитку метрології.
2. Первісні способи вимірювання.
3. Метрологія Русі і руських князівств (IX–XIII ст.).
4. Метрологія часів Польсько-литовської унії (XIV–XVIII ст.).
5. Система мір Московської держави XVI–XVII ст.
6. Система мір і ваги в часи Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.).
7. Народна метрологія (XVIII ст.).
8. Створення еталонів. Поява Палати мір і ваг (XIX ст.).
9. Міжнародна організація законодавчої метрології (XX ст.).

Література

1. Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність». *Верховна Рада України*. Закон від 05.06.2014 № 1314-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1314-18>
2. Величко О. М., Коцюба А. М., Новіков В. М. Основи метрології та метрологічна діяльність: навч. посіб. Київ: НаУКМА, 2000. 226 с.
3. Зведена таблиця основних мір рідин, сипких тіл, ваги і довжини, які використовувалися на території Війська Запорозького в XVIII столітті. *GENEO*. 14 січня 2017 р. URL: <http://forum.genoua.name/viewtopic.php?id=27813>
4. Герасименко Н. О. З історії мір місткості і ваги на Волині і Наддніпрянщині в XIV – першій половині XVII ст. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 140. С. 247–278.
5. Леонтьева Г. А., Шорин П. А., Кобрин В. Б. Вспомогательные исторические дисциплины. Москва, 2000. С. 279–295.
6. Метрологія історична. *Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів* / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.) та ін. Київ: Либідь, 2008. С. 366–375.
7. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посіб. / за ред. В. О. Замлинського, М. Ф. Дмитрієнко. Київ, 1992. С. 236–242.
8. Convention establishing an International Organisation of Legal Metrology. – Done at Paris – France, the 12th of October 1955 Modified in 1968 by amendment of Article XIII (In conformity with the provisions of Article XXXIX). URL: https://www.oiml.org/en/files/pdf_b/b001-e68.pdf

Семінар 7–9

Історична хронологія

1. Слов'янська система літочислення (початок року, тиждень, доба, місяць, круги сонця, вруцеліто, індікт).
2. Співвідношення березневого, ультраберезневого, вересневого року.
3. Види ер. Світові ери, їх співвідношення.
4. Розрахунки дат за церковними святами. Пасхалії.
5. Співвідношення юліанського та григоріанського календарів.
6. Сучасні пропозиції реформування календарів. «Десятичний час».
7. Системи літочислення народів світу.
8. Проблеми встановлення хронології найдавнішої історії та праісторії. Радіовуглецевий та інші методи датування, їх позитивні риси та недоліки.
9. Поділ дня і ночі в історичній хронології народів світу.

Література

1. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посіб. / Східно-європейський національний університет ім. Лесі Українки, Центр дослідів Волині при СНУ ім. Лесі Українки, Кафедра документознавства і музейної справи. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 424 с.
2. Климишин І. А. Календар природи і людини. Київ: Вища школа, 1975. 178 с.
3. Перехрест О. Г. Історична хронологія: навч. посіб. / Міністерство освіти України; Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького. Черкаси: Відлуння, 1999. 144 с.
4. Стрельський В. І. Історія календаря: монографія. Київ, 1975.
5. Стрельський В., Титаренко П. Історія календаря. Київ: Знання, 1975. 48 с.
6. Calendars and Chronology in the Ancient World. *EBSCO*. 2022. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/history/calendars-and-chronology-ancient-world>
7. Chronology & Dates. *CDLI Wiki*. 2025. URL: <https://cdli.ox.ac.uk/wiki/doku.php?id=chronology>
8. Sidharrth S Kumaar. Chronology of calendar: Human evolution journey. *International Journal of History*. 2022. Vol. 4(1). P. 17–22. DOI: 10.22271/27069109.2022.v4.i1a.124.

**2.2. Практичні заняття з тем
«СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ:
БІБЛІОГРАФІЯ, ІСТОРИЧНА МЕТРОЛОГІЯ ТА ХРОНОЛОГІЯ»
Семестр 1(3)**

Практичне заняття 1. Оформлення бібліографії

1. Вивчення відмінностей між ДСТУ 2006 та 2015 рр. щодо бібліографії.
2. Практика оформлення пристатейного списку літератури.
3. Ознайомлення з вимогами до бібліографії фахових журналів з історії.

Практичне заняття 2. Робота з покажчиками

1. Наочне ознайомлення з бібліографічними покажчиками.
2. Практика пошуку літератури з теми з використанням покажчика.

Практичне заняття 3. Практична метрологія

1. Ознайомлення із системами виміру, що можуть знадобитися історику.
2. Практика-тестування з метрології.

Практичне заняття 4. Системи літочислення

1. Практика зі слов'янської системи літочислення.
2. Практика за мусульманською та іудейською системами літочислення.

Практичне заняття 5. Тематика за вибором студентства

1. Q&A з викладачем щодо питань, які виникли під час вивчення дисциплін.
2. Робота над помилками, які виникли під час самостійної роботи.
3. Виступи студентів із повідомленнями та презентаціями з обраної теми спеціальних історичних дисциплін.

**2.3. Семінарські заняття з тем
«СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ:
ПАЛЕОГРАФІЯ, АРХІВОЗНАВСТВО»
Семестр 2(4)**

Семінар 1–3

Архівознавство для самостійного вивчення

1. Розкрийте поняття «архівна система» та її основні види.
2. Система архівних установ України та їх структура.
3. Розкрийте зміст поняття «Національний архівний фонд України». Чому для визначення сукупного архівного фонду України використано такий термін?
4. Охарактеризуйте поняття «архівна україніка». Які групи документів до неї належать?
5. Архівне описування: види, принципи, методи.
6. Предмет, об'єкт і методи архівознавства.

Література

1. Архівознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів України / редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. Київ, 1998. 316 с.
2. Веденський А. О., Дядиченко В. А., Стрельський В. І. Допоміжні історичні дисципліни: короткий курс. Київ, 1963. 207 с.
3. Про Національний архівний фонд і архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 р. Київ, 1994. 18 с.
4. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січня 1995 р. *Питання архівного будівництва в законодавчих актах України: збірник документів*. Київ, 1996. С. 98–110.
5. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. *Питання архівного будівництва в законодавчих актах України: збірник документів*. Київ, 1996. С. 83–97.
6. Хрестоматія з архівознавства: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Держкомархів, УНДІАСД; наук. ред. І. Б. Матяш; упоряд.: Г. В. Боряк, І. Б. Матяш, Р. Я. Пиріг. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 408 с.

Семінар 4–5

Походження і розвиток слов'янської та руської писемності

1. Проблема походження слов'янської писемності у літературі.
2. Теорії щодо походження писемності на Русі.
4. Кирилиця і глаголиця.
5. Загальний огляд найбільших пам'яток X–XIII ст.
6. Критика джерел та проблема достовірності пам'яток писемності Давньої Русі (на прикладі Радзивіллівського літопису / Кенігсберзького зводу).

Література

1. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua/>
2. Кондаков Н. П. Заметка о миниатюрах Кенигсбергского списка начальной летописи. *Радзивилловская, или Кенигсбергская, летопись. Ч. 2: Статьи о тексте и миниатюрах рукописи.* Санкт-Петербург, 1902.
3. Різник М. Письмо і шрифт: посіб. для студ. художніх інститутів і університетів. Київ, 1978.
4. Пирко В. Русская палеография: учеб. пособ. Київ: УМК ВО, 1991. 46 с.
5. Сизов В. И. Миниатюры Кенигсбергской летописи (археологический этюд). *Известия Отделения русского языка и словесности. Т. 10, кн. 1.* Санкт-Петербург, 1905.
6. Сокирко О. Г. Українська кирилична палеографія XI–XVIII ст.: навч. посіб. для студентів іст. спеціальностей / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. ф-т. Київ: Олег Філюк, КНТ, 2016. 141 с.
7. Fullerton, Sharon Golke: *Paleographic Methods Used in Dating Cyrillic and Glagolitic Manuscripts.* Ohio State University, Columbus 1971.

Семінар 6–7

Зовнішні ознаки писемних пам'яток XV–XVII ст.

1. Графіка: скоропис і його особливості (московський, український, білоруський).
2. Оформлення писемних пам'яток, книжкові прикраси (орнамент, мініатюра, в'язь).
3. Найбільш важливі пам'ятки писемності XV–XVII ст.
4. Перша слов'янська друкарня Швайпольта Фіоля та її доробок.
5. Друкарська справа в Україні у XVI–XVII ст.
6. Критика джерел періоду XV–XVII ст. Питання достовірності.
7. Джерела ксилографії. Гравюра «Die Gesandtschaft des Großfürsten von Moskau auf dem Reichstag in Regensburg» 1576 р. та її репродукції.

Література

1. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посіб. / Східно-європейський національний університет ім. Лесі Українки, Центр дослідів Волині при СНУ ім. Лесі Українки, Кафедра документознавства і музейної справи. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. С. 9–41.
2. Боянівська М. Б. Книгописання. *Історія української культури. Т. 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII ст.)*. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult240.htm>
3. Криль М. Основи палеографії / Мін-во освіти України, Ін-т системних досліджень освіти, Львів. держ. ун-т ім. І. Франка. Київ: ІСДО, 1995. С. 1–14.
4. Пирко В. Русская палеография: учеб. пособ. Київ: УМК ВО, 1991. 46 с.
5. Гудзик К. Врятований із забуття: Іван Огієнко та Фіоль Швайпольт. *День*. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/article/ukrayina-incognita/vryatovaniy-iz-zabuttya>
6. Category: Russian embassy (1 576 engraving). *Wikimedia Commons*. URL: [https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Russian_embassy_\(1576_engraving\)](https://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Russian_embassy_(1576_engraving))
7. Die Gesandtschaft des Großfürsten von Moskau auf dem Reichstag in Regensburg. *Germanisches Nationalmuseum*. URL: <https://objektkatalog.gnm.de/wisski/navigate/13846/view>

Семінар 8–9

Зовнішні ознаки писемних пам'яток кінця XVII–XVIII ст.

1. Характеристика найбільш відомих писемних пам'яток періоду.
2. Козацькі літописи.
3. «Генеральний регламент» 1720 р. та його значення в організації діловодства.
4. Оформлення писемних пам'яток, книжкові прикраси періоду.
5. Центри книгописання та книгодруку в Україні XVIII ст.

Література

1. Генеральний регламент *Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара*. 2011. URL: <https://museum.lib.kherson.ua/reglament.htm>
2. Бондар Н. П. Філігранологічний аналіз східнослов'янських кириличних стародруків другої половини XVI ст. як джерело книгознавчих досліджень. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Київ, 2010. Вип. 14. С. 211–240.
3. Боянівська М. Б. Книгописання. *Історія української культури Т. 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII ст.)*. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult240.htm>
4. Панащенко В. В. Палеографія українського скоропису другої половини XVII ст.: (на матеріалах Лівобережної України) / АН Української РСР, Ін-т історії. Київ: Наукова думка, 1974. 111 с.
5. Пирко В. Русская палеография: учеб. пособ. Київ: УМК ВО, 1991. 46 с.
6. Сокирко О. Г. Українська кирилична палеографія XI–XVIII ст.: навч. посіб. для студентів іст. спеціальностей. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, іст. ф-т. Київ: Олег Філюк, КНТ, 2016. 141 с.
7. Шпак Ю. Козацькі літописи як прототексти. URL: <https://core.ac.uk/display/144153410>

Семінар 10–13

Писемні пам'ятки кінця XVIII–XIX ст.

1. Умови розвитку писемності під владою імперій Романових і Габсбургів. Особливості розвитку писемності в Україні.
2. Матеріал для письма і знаряддя письма наприкінці XVIII–XIX ст.
3. Запровадження «гражданського шрифту».
4. Оформлення книг та книжкові прикраси XVIII–XIX ст.
5. Конфлікт Г. Міллера та Г. Байера з М. Ломоносовим. Питання втрати оригіналів рукописів «Истории Российской с самых древнейших времен» В. Татищева та інших творів з історії XVIII ст.
5. Діяльність «Комиссии для составления записок о древней истории, преимущественно российской» під керівництвом графа О. П. Шувалова.
6. Рукопис та видання «Історії Русів» та «Книги буття українського народу».

Література

1. Дружинець М. Л. Українське усне мовлення за писемними пам'ятками XIX ст.: вимова звукосполук. *Записки з історії українського мовознавства*. 2014. № 21. С. 9–14. DOI: 10.18524/2414-0627.2014.21.129944
2. Боянівська М. Б. Книгописання. *Історія української культури Т. 2 (Українська культура XIII – першої половини XVII ст.)*. Київ, 2001. URL: <http://litopys.org.ua/istkult2/ikult240.htm>
3. Мирончук А. Історіографічна традиція Уложеної комісії 1767–1768 рр. на сторінках енциклопедичних видань. *Енциклопедичний вісник України*. 2015. Вип. 6–7. Київ, 2015. С. 66–76.
4. Пирко В. Русская палеография: учеб. пособ. Київ: УМК ВО, 1991. 46 с.
5. Семена М. Історія як зрадлива служниця влади. *Крим.Реалії*. 2021. URL: <https://ua.krymr.com/a/istoria-rosia-medynskyi-putin-falsyfikatsia/31404625.html>
6. Селезньов В. Хто ви така, «гражданко»? *UaModna*. 2 лютого 2018 р. URL: <https://uamodna.com/articles/hto-vy-taka-grazhdanko/>
7. Трембіцький А. Історія друкарства на Поділлі за працями Є. Сіцинського. *Київська старовина*. 2003. № 6. С. 28–42.

2.4. Практичні заняття з теми «СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ: ГЕРАЛЬДИКА» Семестр 2(4)

1. Скласти детальний опис великого герба *одного* з цих діячів:

- а) Карл V фон Габсбург, імператор Священної Римської імперії;
- б) Бенедикт XVI, Папа Римський;
- в) Філіп VI, король Іспанії;
- г) Карл Хоробрий, герцог Бургундії;
- е) герб Адольфа Бургундського, адмірала Нідерландів;
- ж) герб Пилипа Орлика, гетьмана України (у вигнанні);
- к) традиційний герб дофінів Королівства Франція.

2. На базі знань із дисципліни «Геральдика» спробуйте скласти свій особистий, унікальний герб, дотримуючись правил. Дозволяється використовувати онлайн-програми з малювання гербів, проте необхідно дати опис герба за міжнародною або за українською класифікацією. Наприклад, срібний щит із синьою перев'яззю зліва направо буде описаний так: *«argent, over a bend azure»*.

3. Презентація з дисципліни «Геральдика»: має складатися з 10 слайдів, кожен із яких пов'язаний з тим чи іншим гербом. Кожен герб має супроводжуватися описом за міжнародною або за українською системою. Герби можуть стосуватися окремих міст, регіонів; це можуть бути також видозмінені герби області / держави, правителів або інших династій.

Теми для презентацій із геральдики:

- 1) Геральдика Донецької області.
- 2) Геральдика Вінницької області.
- 3) Геральдика Хмельницької області.
- 4) Геральдика Чернівецької області.
- 5) Геральдика в історії Криму та у сучасній АРК.
- 6) Державна символіка України крізь віки.
- 7) Бургундська геральдика.
- 8) Польська геральдика.
- 9) Англосаксонська та норманська геральдика.
- 10) Геральдика чи її елементи у Східній Римській Імперії.
- 11) Геральдика чи її елементи в Османській імперії.
- 12) Країни Азії у пристосуванні до «правил» європейської геральдики.
- 13) Геральдика у землях Британської імперії.

- 14) Геральдика США.
- 15) Геральдика штату (за вибором).
- 16) Геральдика у землях Іспанської імперії.
- 17) Геральдика князівств Священної Римської Імперії.
- 18) Геральдика держав Німецького союзу ХІХ ст.
- 19) Україна в геральдиці Російської імперії.
- 20) Україна в геральдиці Австро-Угорської імперії.

3. СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ СТУДЕНТІВ ЗАОЧНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

3.1. Семінарські заняття студентів заочної форми навчання

Семінар 1 Бібліографія

1. Теоретико-методологічні аспекти визначення бібліографії.
2. Історія становлення національної бібліографії України.
3. Іван Франко як бібліограф.
4. Бібліографія творів М. Грушевського.
5. Діяльність Київської археографічної комісії (1843–1921).
6. Діяльність Бібліографічного відділу ВУАН у 1920-ті рр.
7. Проблеми, перспективи українського бібліографознавства в ХХІ ст.

Література

1. Бабич В. С. Підготовка бібліотечно-бібліографічних кадрів в Україні. *Національна бібліографія України: стан і тенденції розвитку: матеріали між-відомчої наук. конф. (12–14 квітня 1994 р.)*. Київ, 1995. С. 18.
2. Бібліометрика української науки. 2025. URL: <https://nbuviar.gov.ua/bpnu/index.php>
3. Бібліотеки та науково-інформаційні центри України. *Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського*: вебпортал. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/libuk.html>.
4. Бібліотекознавство і бібліографія України / М-во культури і мистецтв України. НПБ України. Київ, 1999. Вип. 67: *Бібліографічний покажчик за II півріччя 2003 р.* / уклад. С. Савченко; наук. кер. Є. К. Бабич. Київ, 2004.
5. Казьмирчук Г., Казьмирчук М. Бібліографія історична. *Спеціальні історичні дисципліни: Довідник: навч. посіб для вищ. навч. закладів*. Київ, 2008.
6. Казьмирчук Г. Д. Історична бібліографія: курс лекцій і методичних матеріалів для студентів історичного факультету. Київ, 2012. 160 с.
7. Українські бібліографи. Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія / ДЗ «НПБУ»; авт.-уклад.: Р. С. Жданова, Н. І. Абдуллаєва, В. О. Кононенко; наук. ред. В. О. Кононенко, Н. Я. Зайченко; відп. ред. Т. І. Вилегжаніна. Київ: НПБУ, 2008. 232 с. URL: https://nlu.org.ua/resources/nashi_vydannya/b-ukrbibliogr_1.pdf

Семінар 2

Історична метрологія

1. Основні етапи розвитку метрології.
2. Первісні способи вимірювання.
3. Метрологія Давньої Русі і руських князівств (IX–XIII ст.).
4. Метрологія Польсько-литовської держави (XIV–XVIII ст.).
5. Система мір і ваги в часи Гетьманщини (середина XVII–XVIII ст.).
6. Народна метрологія (XVIII ст.).
7. Створення еталонів. Поява Палат мір і ваг (XIX ст.).
8. Міжнародна організація законодавчої метрології (XX ст.).

Література

1. Закон України «Про метрологію та метрологічну діяльність». *Верховна Рада України*. Закон від 05.06.2014 № 1314-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1314-18>
2. Величко О. М., Коцюба А. М., Новіков В. М. *Основи метрології та метрологічна діяльність: навч. посіб.* Київ: НаУКМА, 2000. 226 с.
3. Зведена таблиця основних мір рідин, сипких тіл, ваги і довжини, які використовувалися на території Війська Запорозького в XVIII столітті. *GENEO*. 14 січня 2017 р. URL: <http://forum.genoua.name/viewtopic.php?id=27813>
4. Герасименко Н. О. З історії мір місткості і ваги на Волині і Наддніпрянщині в XIV – першій половині XVII ст. *Записки Наукового товариства імені Шевченка*. Т. 140. С. 247–278.
5. Леонтьева Г. А., Шорин П. А., Кобрин В. Б. *Вспомогательные исторические дисциплины*. Москва, 2000. С. 279–295.
6. Метрологія історична. *Спеціальні історичні дисципліни: довідник: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів* / І. Н. Войцехівська (кер. авт. кол.) та ін. Київ: Либідь, 2008. С. 366–375.
7. *Спеціальні історичні дисципліни: навч. посіб.* / за ред. В. О. Замлинського, М. Ф. Дмитрієнко. Київ, 1992. С. 236–242.
8. Convention establishing an International Organisation of Legal Metrology. – Done at Paris – France, the 12th of October 1955 Modified in 1968 by amendment of Article XIII (In conformity with the provisions of Article XXXIX). URL: https://www.oiml.org/en/files/pdf_b/b001-e68.pdf

Семінар 3

Історична хронологія

1. Слов'янська система літочислення (початок року, тиждень, доба, місяць, круги сонця, вруцеліто, індікт).
2. Співвідношення березневого, ультра-березневого, вересневого року.
3. Види ер. Світові ери, їх співвідношення.
4. Розрахунки дат за церковними святами. Пасхалії.
5. Співвідношення юліанського та григоріанського календарів.
6. Сучасні пропозиції реформування календарів. «Десятичний час».
7. Системи літочислення народів світу.
8. Проблеми встановлення хронології найдавнішої історії та праісторії. Радіовуглецевий та інші методи датування, їх позитивні риси та недоліки.
9. Поділ дня і ночі в історичній хронології народів світу.

Література

1. Бондаренко Г. В. Спеціальні історичні дисципліни: навч. посіб. / Східно-європейський національний університет ім. Лесі Українки, Центр дослідів Волині при СНУ ім. Лесі Українки, Кафедра документознавства і музейної справи. Луцьк: Вежа-Друк, 2015. 424 с.
2. Климишин І. А. Календар природи і людини. Київ: Вища школа, 1975. 178 с.
3. Перехрест О. Г. Історична хронологія: навч. посіб. / Міністерство освіти України; Черкаський державний університет ім. Б. Хмельницького. Черкаси: Відлуння, 1999. 144 с.
4. Стрельський В. І. Історія календаря: монографія. Київ, 1975.
5. Стрельський В., Титаренко П. Історія календаря. Київ: Знання, 1975. 48 с.
6. Calendars and Chronology in the Ancient World. *EBSCO*. 2022. URL: <https://www.ebsco.com/research-starters/history/calendars-and-chronology-ancient-world>
7. Chronology & Dates. *CDLI Wiki*. 2025. URL: <https://cdli.ox.ac.uk/wiki/doku.php?id=chronology>
8. Sidharrth S. Kumaar. Chronology of calendar: Human evolution journey. *International Journal of History*. 2022; Vol. 4(1). P. 17–22. DOI: 10.22271/27069109.2022.v4.i1a.124

Семінар 4

Архівознавство

1. Розкрийте поняття «архівна система» та її основні види.
2. Система архівних установ України та їх структура.
3. Розкрийте зміст поняття «Національний архівний фонд України». Чому для визначення сукупного архівного фонду України використано такий термін?
4. Охарактеризуйте поняття «архівна україніка». Які групи документів до неї належать?
5. Архівне описування: види, принципи, методи.
6. Предмет, об'єкт і методи архівознавства.

Література

1. Архівознавство: підручник для студентів вищих навчальних закладів України / редкол.: Я. С. Калакура (гол. ред.) та ін. Київ, 1998. 316 с.
2. Веденський А. О., Дядиченко В. А., Стрельський В. І. Допоміжні історичні дисципліни: короткий курс. Київ, 1963. 207 с.
3. Про Національний архівний фонд і архівні установи: Закон України від 24 грудня 1993 р. Київ, 1994. 18 с.
4. Про бібліотеки і бібліотечну справу: Закон України від 27 січня 1995 р. *Питання архівного будівництва в законодавчих актах України: збірник документів*. Київ, 1996. С. 98–110.
5. Про державну таємницю: Закон України від 21 січня 1994 р. *Питання архівного будівництва в законодавчих актах України: збірник документів*. Київ, 1996. С. 83–97.
6. Хрестоматія з архівознавства: навч. посіб. для студ. іст. спец. вищ. навч. закл. / Держкомархів, УНДІАСД; наук. ред. І. Б. Матяш; упоряд.: Г. В. Боряк, І. Б. Матяш, Р. Я. Пиріг. Київ: Вид. дім «КМ Академія», 2003. 408 с.

3.2. ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Практичне заняття 1. Оформлення бібліографії та робота з покажчиками

1. Вивчення відмінностей між ДСТУ 2006 та 2015 рр. щодо бібліографії.
2. Практика оформлення пристатейного списку літератури.
3. Ознайомлення з вимогами до бібліографії фахових журналів з історії.
4. Наочне ознайомлення з бібліографічними покажчиками.
5. Практика пошуку літератури з теми з використанням покажчика.

Практичне заняття 2. Практична метрологія та хронологія

1. Ознайомлення з системами виміру, що можуть знадобитися історику.
2. Практика-тестування з метрології.
3. Практика зі слов'янської системи літочислення.
4. Практика за мусульманською та іудейською системами літочислення.

Практичне заняття 3. Тематика за вибором студентства

1. Q&A щодо питань, які виникли під час вивчення дисципліни.
2. Робота над помилками, які виникли під час самостійної роботи.
3. Виступи студентів із повідомленнями та презентаціями з обраної теми спеціальних історичних дисциплін.

ДЛЯ ПОДАТОК

Навчальне видання

Мелєкєсцев Кирило Ігорович

Плани семінарських і практичних занять з дисципліни
СПЕЦІАЛЬНІ ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ

Для здобувачів освіти спеціальності 032 / В9 Історія та археологія
освітньої програми «Історія та археологія»

Електронне видання

Редактор О. А. Солдатова
Технічний редактор Т. О. Важеніна-Гопрак

Підписано до друку 09.05.2025
Формат 60×84/16. Папір офсетний.
Друк – цифровий. Умовн. друк. арк. 1,62.
Тираж 30. Зам. 62.

Донецький національний університет імені Василя Стуса
21021, м. Вінниця, 600-річчя, 21
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру
серія ДК № 5945 від 15.01.2018